

כיצד מברכין ומתי מברכין

הלכה ד – נמצאו כל הברכות כולן שלשה מינים, ברכות הנייה, וברכות מצות, וברכות הודאה שהן דרך שבח והודיה ובקשה כדי לזכור את הבורא תמיד וליראה ממנו.

הלכה ה – ונוסח כל הברכות עזרא ובית דינו תקנו, ואין ראוי לשנותם ולא להוסיף על אחת מהם ולא לגרוע ממנה, וכל המשנה ממתבע שטבעו חכמים בברכות אינו אלא טועה ...

ספר אבודרהם הלכות ברכות

והברכות הם נחלקים לארבע חלקים. ברכות התפלות וברכות המצות וברכות הנהנין וברכות השבח וההודאה.

ספר אור זרוע חלק א – הלכות ברכת המוציא סימן קמ

זה הכלל שאני אומר בברכות כל מצוה שיש עתים למצותה כגון ציצית תפלין סוכה מזוזה מילה ק"ש פדיון הבן ברכת הזבח ברכת פסח אכילת מצה ומרור. ברכת נישואין. ברכת דם בתולים. ברכת התורה כדאמר במנחות (ובברכות) דכיון שקרא ק"ש שחרית וערבית קיים לא ימוש וגו'. מגילה והלל נר חנוכה סוכה שופר לולב מעקה ימים טובים ושבתות טבילה. וכל כיוצא בהם שיש זמן שחייב בהם ופעמים שאינו חייב בהן הלכך כשמגיע זמן חיובם צריך לברך על עשייתם מחמת חיובם כדאמר בירושלמי בריש כיצד מברכין מנין שכל מצות טעונות ברכה רבא בר כהנא בשם ר' אלעזר ואתנה לך את לחות האבן התורה והמצות הקיש המצות לתורה מה תורה טעונה ברכה אף מצות טעונות ברכות. אבל אותן מצות שלעולם חייב בהם ואין עתים להפטר מהם כגון להאמין באלהינו וליראה אותו ולאהבה אותו ולשמע בקולו ולדבקה בו ושלא לעבוד ע"ז ביקור חולים ותנחומי אבלים. ונתנית צדקה. וקבורת מתים חליצה ויבום וקימה והדור וכבוד אב ואם ופריקה וטעינה והשבת העבוט שאין להם פטור אין שייך לברך עליה כי לעול' חייב בהם ואין שייך בהם חיוב

שו"ת הרשב"א חלק א סימן יח

שאלת למה אין מברכין על המצות כולן כגון המלוה את חברו והטוען עמו וכיוצא בהן.

תשובה זו שאלה עמוקה ודבר שעמדו עליו הראשונים וצ"ל ונסתבכו בו הרבה מפני מה מברכין על מקצתן ואין מברכין על כולן ואי זו שמברכין עליה ואי זו שאין מברכין עליה. ואין הענין תלוי בטעם אחד שאתן לך כלל אחד בהם. אלא כל מצוה שאין בה מעשה אין מברכין עליה כגון השמטת כספים וכיוצא בהן. וכן אין מברכין על מצוה שאינה תלויה כולה ביד העושה. מפני שאפשר שלא יתרצה בה חברו ונמצא מעשה מתבטל. כגון מתנות עניים והלוואת הדלים ונתנית צדקה והעניקה וכיוצא בהם. וכן על דבר שהוא מסור לבית דין כגון עשיית הדינין שמא לא יקבלו בעלי דין את דעתו. וכן כל מצוה שהיא באה מתוך עברה כגון השבת הגזלה וחזרת הרבית שלא צונו לגזול כדי להשיב וליקח את האם כדי שנחזור ונשלח אותה ועל כיוצא באלו. וכן מתנות כהונה אין מברכין על נתניתן דאין ישראל נותן משלו אלא שהשם יתברך זכה אותן לכהן ומשלחן גבוה קא זכו. ונתנית שקל בשנה כיוצא בו וכדכתיב (דברי הימים א כט) כי ממך הכל ומידך נתנו לך. אבל על פדיון הבן ועל הפרשת חלה ומעשרות מברך מפני שאינו מברך על הנתינה אלא על הפרשה ועל הפדיון שתלוין בו. ואין מברכין על מצוה שעיקרה אינה מצוה כגון חליצה ויבום שהעיקר משום פריה ורביה והיא אינה מצוה על פריה ורביה. וכן על הגרושין משום דיש מקצת הגרושין שהן בעברה כגון שלא מצא בה דבר עברה ומגרשה ששנוי המשלח. ואף על פי שיש מצוה במקצתן כגון אותן נשים שנשא בעברה שמצוה לגרשן לא פליגי רבנן לגרושין שיברך במקצת הגרושין ולא יברך במקצתן. וכן אין מברכין על מיתות בית דין לפי שהשם יתברך חס על בריותיו ואינו חפץ במיתתן של רשעים ולפיכך אין מברכין עליהן. ובענין שאמרין שאין אומרין הלל בראש השנה מפני שהוא יום הדין. וכדאמרין באין מפסיקין בקללות לפי שאין אומרין ברכה על הפורענות. וכן על ביקור חולים ותנחומי אבלים והבאת שלום בין אדם לחברו מפני שהן תלויות ביד אחרים דדילמא לא מקבלי מיניה ובידם לעקור ממנו מצוה זו.

תלמוד ירושלמי מסכת ברכות פרק ו

רבי חגי ורבי ירמיה סלקון לבי תנוותא קפץ רבי חגי ובירך עליהן אמר ליה רבי ירמיה יאות עבדת שכל המצות טעונות ברכה ומניין שכל המצות טעונות ברכה רבי תנחומא רבי אבא בר כהנא בשם רבי אלעזר ושמית כד יבואתנה לך את לחות האבן והתורה והמצוה הקיש תורה למצות מה תורה טעונה ברכה אף מצות טעונות ברכה

וכן הוא כמספתא ברכות ל"ט פרק ו'.

מהר"ן חיות מסכת ברכות דף טו עמוד א

גמרא אבל תרומה משום ברכה וברכה דרבנן. נ"ב באמת בירושלמי ר"פ כיצד מברכין מצינו דכל המצות טעונות ברכה וילפינן מברכת התורה דכתיב ואתנה לך וגו' והתורה והמצות ומה תורה טעונה ברכה ע"ש אולם פשוטת סוגיות הש"ס דילן דכל ברכות בין ברכות המצות בין ברכות הנהנין אינם רק מדרבנן חוץ מן ברכת המזון וברכת התורה לשיטת הרמב"ן בס' המצות

שו"ת הר צבי מילי דברכות סימן א

ב. הנה נתבאר דשיטת תלמודא דידן הוא דברכות דרבנן אבל בירושלמי (ברכות פ"ו ה"א) כתב ומניין שכל המצות טעונות ברכה, ר' תנחומא ר"א ב"כ בשם ר"א ואתנה לך את לחות האבן והתורה והמצוה הקיש תורה למצוה מה תורה טעונה ברכה אף מצות טעונות ברכה, ובפשוטו משמע דדרשה גמורה היא מדפריך מנין שכל המצות טעונות ברכה ועל תקנתא דרבנן ל"ש כ"כ מניין ועוד דמייתי לה מקראי דמשמע דכל עיקר דין חיוב ברכות מקרא ילפינן להו, ואדרבא על גמרא דידן דפשיטא לן דברכת המצות דרבנן יש להקשות דאמאי לא יליף לה מהך הקישה דדריש בירושלמי ועיין תוס' סוכה (לא ע"א) דהיקש אדם דן מעצמו ולא בעינן שקבלה מרבו דוקא כמו גז"ש, ונראה דהא דלא דריש בגמ' דידן להך הקישה משום דלשיטתו אזיל (ברכות ה' ע"א) דדריש לה להאי קרא ואתנה לך את לחות האבן וגו' לענינים אחרים תורה זה מקרא והמצוה זו משנה וכו' ולפי דרשא זו ליתא להך הקישה דמצות לתורה ושפיר ס"ל דברכת המצות דרבנן.

שו"ת הר צבי יורה דעה סימן ב

המתבאר מכל הנ"ל דשיטת הירושלמי שברכת המצות היא מדאורייתא, וכפי שמפרש הרא"ש בחדושו בגמרא דידן, דכל עיקר הדין דברכות אינן מעכבות הוא משום דקיי"ל דברכות הן דרבנן, אבל אילו הוין דאורייתא היו מעכבות, מבוואר להדיא דברכה שהיא מן התורה או למ"ד דאורייתא, הדין נותן שהברכות מעכבות המצוה, ורבינו סעדיה גאון בשו"ת שערי צדק (שער ב סי' ט) ובתשובות הגאונים רגילים הם תמיד להזכיר את התלמוד הירושלמי בשם תלמודא דארץ ישראל, וא"כ נכון מאד להלכות א"י לשיטתו דתלמוד א"י, דברכות המצות הן דאורייתא ומכיון דברכה דאורייתא הרי היא מעכבת והמצוה פסולה וכן השחיטה פסולה, ובמקום אחר הארכת בשיטת הירושלמי הנ"ל ...

עיין עוד בענין זה שו"ת ח"א סי' ו'. ובשו"ת בית מרדכי ח"א סי' כח'.

רמב"ם הלכות ברכות פרק א

הלכה א – מצות עשה מן התורה לברך אחר אכילת מזון שנאמר ואכלת ושבעת וברכת את יי' אלהיך, ואינו חייב מן התורה אלא אם כן שבע שנאמר ואכלת ושבעת וברכת, ומדברי סופרים אבל אפילו כזית מברך אחריו.

הלכה ב – ומדברי סופרים לברך על כל מאכל תחלה ואח"כ יהנה ממנו, ואפילו נתכוין לאכול או לשתות כל שהוא מברך ואח"כ יהנה, וכן אם הריח ריח טוב מברך ואח"כ יהנה ממנו, וכל הנהנה בלא ברכה מעל, וכן מדברי סופרים לברך אחר כל מה שיאכל וכל מה שישתה, והוא שישתה רביעית והוא שיאכל כזית, * ומטעמת אינה צריכה ברכה לא לפנייה ולא לאחריה עד רביעית.

הלכה ג – וכשם שמברכין על ההנייה כך מברכין על כל מצוה ומצוה ואח"כ יעשה אותה, וברכות רבות תקנו חכמים דרך שבח והודיה ודרך בקשה כדי לזכור את הבורא תמיד אף על פי שלא נהנה ולא עשה מצוה.

פרי מגדים אורח חיים משבצות זהב סימן תעד

הא דאין מברכין אשר קדשנו במצותיו וצונו על ד' כוסות ועל הגדה, עיין בפוסקים תירושים על זה ... ובמקום אחר וסימן תלב משב"ז אות א' כתבנו למאן דאמר וברכות ב, ב' הרהור כדיבור דמי היה כביטול חמץ ... ומגילה פרסום, וודאי ע"י הרהור לא יצא, ואי"ה יבואר בהלכות מגילה. והלל נתקן ברבים:

שו"ת רדב"ז חלק ד סימן כו (אלף קב)

(אלף קב) שאלה עוד ילמדנו ויאיר עינינו במאור תורתו דכתיב וספרתם לכם וגו' ולמדנו שצריך לספור ממש כלומר להוציא בשפתיו היום כך וכך וגם שצריך לברך עליה וגם שצריך מעומד מאי שנא מדכתיב וספרה לה שבעת ימים וגו' ולא בעינן אחת מכל אלה וכי יש הפרש בין מלת לכם למלת לה:

תשובה דעו לכם אחי ורעי שאחת מן השאלות האלה הרגישו בה הראשונים ז"ל למה אין נדה מברכת על ספירתה ותיצו דכיון שאם רואה סותרת ספירתה הויא ברכה לבטלה למפרע ולפיכך לא תברך. ואני קשיא לי על זה הטעם שהרי מי שקבל עליו תענית מברך ענוו ערבית ושחרית ואעפ"י שאפשר שיאנס ויסתור תעניתו מ"מ לא נמצא שקרן בתפלתו שבאותה שעה שרוי בתענית היה ואעפ"י שיש חולקין בזה מכל מקום כך הסכימו רוב הראשונים והאחרונים ז"ל ובנדון דידן נמי אעפ"י שתסתור למפרע באותה שעה שפיר ספרה ואין לחלק בין ברכה לענוו שהרי ש"צ אומר אותה ברכה לעצמה. ... אבל כל זה דוחק לדעת. ומה שנראה לי הוא שהמצוה של ספרתם לכם היא מצוה הכרחית אין לו להנצל ממנה ולפיכך צריכה ברכה וספירה ומעומד אבל ספירת ז' נקיים אינה מצוה הכרחית שהרי אם לא רצתה להזקק לבעל ולהכנס למקדש ולא לאכול קדשים אלא להשאר טמאה כל ימיה הרשות בידיה ולפיכך אינה מברכת ואינה מוציאה הספירה בפיה ואינה צריכה מעומד אפי' לדבריכם שאתם מדמים מלת לכם למלת לה והרי זה נכון לפענ"ד:

רמב"ן ויקרא פרק כג

(טו-טז) וטעם וספרתם לכם - כמו ולקחתם לכם (להלן פסוק מ), שתהא ספירה ולקחתה לכל אחד ואחד, שימנה בפיו ויזכיר חשבונו כאשר קבלו רבותינו, ואין כן 'וספר לו' (לעיל טו ג) 'וספרה לה' (שם פסוק כח) דזבין, שהרי אם רצו עומדים בטומאתם, אלא שלא ישכחוו

השל"ה הקדוש - שער האותיות - אות הקו"ף - קדושה

זה לשון התוספות במסכת פתבות בפרק המדיר דף ע"ב (א, ד"ה) וספירה לה לעצמה, ואם תאמר, אמאי אין מברכת זכה על ספירתה כמו שמברכין על ספירת העמר, דהא כתיב (ויקרא טו, כח) וספירה. ויש לומר, דאין מברכין אלא ביוכל שמברכין בית דין בכל שנה, שלעולם יוכל למנות פסדר, וכן עמר. אבל זכה, שאם תראה תסתור, אין לה למנות, עכ"ל התוספות. דקדקתי מדברי התוספות, שאין ראוי לה לברך משום דיש חשש ברכה לבטלה, אבל לספר בלא ברכה היא מחייבת, דהא כתיב (ויקרא שם) וספירה לה. ואין לומר, מאחר שלא תוכל לברך ממילא לא חייבה התורה לספר, זה אינו, דהא הברכות מדרבנן, ואם כן מאיזה טעם לא תמנה, ואם תסתור, תחזור ותמנה כדי לקיים וספירה לה, שתספר שבעה ימים רצופים. ומה שסימו התוספות בדבריהם, אין לה למנות, פרוש למנות עם ברכה, כי כן התחילו התוספות והזכירו בדבריהם 'ברכה'. ואפשר שהיא טעות סופר, וצריך לומר: אין לה לברך. וכן נהגתי כל ימי, וצויתי לאשתי שתספר לעת הערב קדם שקיעת החמה, היום יום ראשון לספירת לבונו, היום יום שני לספירת לבונו, וכן כלם:

שו"ת נודע ביהודה מהדורא תניינא - יורה דעה סימן קכד

... ומ"ש שאין חולק על השל"ה רק הרא"ה כו' תמהני למה נעלם ממנו דברי הרמב"ן בפ' אמור בפסוק וספרתם לכם וגו' ואין כן וספר לו וספרה לה דזבין כו' ע"ש שכתב בפירוש שספירת זבין אינה אלא שלא ישכחוו ...

■ עיין בכל זה בספר מקור הכרחה להגאון הגדול הר"ר מרגליות ז"ל.

ומנא לן דלא מברכין על מצוה הבאה בעברה דתני רבי אליעזר בן יעקב הרי שגול סאה של חטים טחנן ואפאן וכו' עד (תהלים י) בוצע ברך נאץ ה'. וקאמר רבא טעמיה דרבי אליעזר בן יעקב משום דהוה ליה מצוה הבאה בעברה. ומנא לן דכל מצוה שאפשר למיעקרא אף על גב דהשתא לא מיעקרא כמאן דמיעקרא דמיא. דתנן בפרק אלו נערות (דף ל"ט) כיצד שותה בעציו אפילו חגרת אפילו סומא וכו' עד שאינה ראויה לבא עליה שאינו רשאי לקיימה שנא' (דברים כב) ולו תהיה לאשה אשה הראויה לו. ואמרין עלה בגמרא ונתי עשה ונדחה לא תעשה אמר ליה היכא אמרין אתי עשה ודחי לא תעשה כגון מילה בצרעת דלא אפשר דלא לקיימה לעשה. אבל אי אמרה דלא בעינא לה מי איתיה לעשה כלל. אלמא כיון דאפשר למיעקריה לעשה אף על גב דאכתי לא עקרה ליה הוה ליה כמאן דליתיה. דהא לא קביעא הואיל ומשום הנאה דילה חייביה רחמנא למינסבא וכיון דאמרה לא בעינא לה להאי הנאה איעקר ליה מצות עשה שבהם. וגמרין מינה למורא וכבוד אב ואם ועמידה בפני רבו הואיל ואפשר למיעקריה להאי עשה דידהו שהרב שמחל על כבודו כבודו מחול. ומנא לן דמתנות כהונה אין מברכין עליהו. משום דאמרין דכהנים משלחן גבוה קא זכו. וגבי דהוא ממתנות כהונה נמי אמרין קנאו השם ונתנו לכהנים וכדמברר בבבא קמא. דשמעינן מינה דמאן דיהיב מתנות כהונה לא יהיב ליה מדידה אלא דרחמנא ניהו כדכתיב (במדבר י"ח) ואני הנה נתתי לך את משמרת תרומתי. וכך השיב הרב רבי יוסף אבן פלט זכרוננו לברכה להרב רבי אברהם ב"ר דוד.

וכן הוא בשו"ת הנשכ"ח המיוחסות לרמב"ן סימן קפט ומקור הדברים בהכחשה רבה נמצא באבודקה שער שלישי בכתב המלכות ומשפטיה. ועיין שו"ת חת"ס או"ח סי' נד'.

ביאור הגר"א אורח חיים סימן ח

סעיף א ... ויברך. נראה ליתן טעם למה בקצת מצות אין מברכין. א' כל מצוה שאין בה מעשה כגון השמטת כספים. ב' שאינה תלויה כולה ביד עושה כגון צדקה שמא לא יקבלו וכן משפט שמא לא יקבלו הבעלי דינים וכיוצא. ג' מצוה הבאה ע"י עבירה כגון השבת גזילה שלא צונו לגזול כדי להשיב. וכן על מיתות ב"ד שה' חס על בריותיו ואינו חפץ כו' וכמ"ש אין מברכין על הפורעניות ומה"ט אין מברכין על מים אחרונים ומתנות כהונה דלאו איהו קיהיב דמשולחן גבוה קזכו ועל חלה וכיוצא מברכין על הפרשתה ובמה שכתבתי לעיל שמא לא יקבלו כולל מצות הרבה כגון כיבוד אב ואם דאם מחלו מחול ומיעקרא וכמ"ש בכתובות מ' ע"א היכא אמרין כו' וכן מצוה הבאה בעבירה כמ"ש ברפ"ט דב"ק וע' באבודקה ה' ברכות ובתשובת הרמב"ן סי' קפ"ט בשם ראב"ד ורי"פ:

מצוה שאין בה מעשה -

בית יוסף אורח חיים סימן תלב: ... ואם תאמר יברך על ביטול חמץ ויש לומר משום דביטול הוי בלב ואין מברכין על דברים שבלב

פרי מגדים אורח חיים פתיחות פתיחה להלכות תפילה

והוי יודע לענין תפלה אם הרהור כדיבור דמי או לאו, יש בו מחלוקת, ויבואר אי"ה בסמוך. והנה המ"א (סימן ק"ז אות ד') בשם רד"א (הוא אבודקה"ם עמוד צג) אין מברכין על תפלה מפני שאין קבע, כלומר הלאו יתפלל כל היום. וי"ל דהרהור סגי ואין מברכין על דברים שבלב, כמו ביטול עיני הלכות פסח וסימן (תל"א) ותלב ומשבצות זהב אות א' דאין מברכין על ביטול [שהוא] העיקר, יע"ש

גמרא סנהדרין דף סה עמוד ב

והא איתמר: חסמה בקול והנהיגה בקול, רבי יוחנן אמר: חייב, וריש לקיש אמר: אמר: פטור. רבי יוחנן אמר: חייב, עקימת פיו הוי מעשה. ריש לקיש אמר: פטור, עקימת פיו לא הוי מעשה ...

רש"י ה"ג: אמר רבא שאני עדים זוממין הואיל ושנן בקול - עיקר חיונון בשמיעת קולם לפני בית דין הוא זבא, וקול לית ביה ממש הלכך הוי כמגדף תחלו לזב.

חסמה בקול - לפניה דשה, וכשנאה לאכול חסמה בקולו.

והנהיגה בקול - מננה ככלאוס דחייב משום לא תחכסו בשור וזחמור

כדאייא - עיקר חיונון זבא על ידי הראייה שמעידין שרואו, וראיה לית בה מעשה.

הרחבות ותוספות

ספר אבודרהם ברכת המצות ומשפטיהם

יש לדעת טעם המצות שמברכין עליהם ושאינן מברכין עליהן ועל זה שאל ה"ר אברהם בר' יצחק אב בית דין את ה"ר יוסף בן פלאט למסור לו מפתח בהן. זה לשון השאלה:

צריך אני שתמסור לי מפתח על אלו מצות מברך על עשייתן כגון מי שעומד בפני רבו שהיא מצו' עשה (ויקרא יט, לה) מפני שיבה תקום אם צריך לברך או לא ומי שנותן צדקה לעני שנ' (דברים טו, ח) פתוח תפתח. נתן נתן. העבט תעביטנו (שם). והשב' העבוט. ושלוח הקן. ומבקר חולים. ומנחם אבלים. ומלוה את המת. ומכניס חתן וכלה לחופה. מי שעוזב לקט שכחה ופאה ופרט ועוללות. דבשלמא תרומות ומעשרות אין צריך בנתינתם ברכה דדילמא נפטר בברכ' הפרשתן אבל לקט שכח' ופאה פרט ועוללות' צריך לברך עליהן בעזיבתן או לא. ופטר חמור בנתינתו ובעריפתו דתנן (בכורות יג, ב) מצוה פדיה קודמת למצוה עריפה. ונתינת בכור. וראשית הגז. ומתנות. והנותן שקלו. והנותן חזה ושוק. והסומך. והמלוה כספו לעני. והלואה חסד לעשיר. והבאת שלום. ומורא וכבוד אם ואם. המוכיח חברו. והשמטת כספים. ושלוח עבדים. וקביעות ראשי חדשים. וחשוב תקופות. ומי שמשמח גר יתום ואלמנה ברגל. והשבת אבדה. וטעינה ופריקה ומצות חליצה ויבום. כללו של דבר מכל אותן מצות עשה שמנאן בעל הלכות גדולות מפני מה מברכין על מקצת כגון סוכה ולולב שופר וציצית תפילין ומזוזה וספירת העומר ונר חנוכה ומגלה והדומ' להן. ומקצתן אין מברכין עליהן. וצריך אני מסירת מפתח מפני מה מברכין על אלו ולא על אלו כי אם נאמר אין מברכין על מצו' עשה שיש בה אזהר' כגון לא תקח האם שלח תשלח. לא תכלה. תעזוב אותם. לא תראה חמור שונאך. עזוב תעזוב עמו. לא תראה את שור אחיך. השב תשיבם. לא תראה הקם תקים. לא תשא עליו חטא. הוכח תוכיח. אל ירע לבבך. נתן נתן. חליצה ויבום לא תהי' אשת המת. והרבה שדומין לאלו. ואם נסמוך על זה הטעם מה נאמר במוהל את הגדול או גדול שמוהל שצריך לברך, ואם לא מהל ענוש כרת. וכן השוחט את הפסח או האוכלו שהי' מברך ואם לא עשאו ענוש כרת. ואם תאמר פסח ומילה מצוה עשה הן ואין בהם אזהרה. והרי שחיטה שאדם מוזהר שלא לאכול נבלה ומברך עליה או דילמא בנחירה בעלמא הי' נצול מן הנבלה מאחר שלא מתה בעצמה והשחיטה היתה מצוה בפני עצמה באותה שעה שהיתה בשר נחירה מותרת ואעפ"י שעכשיו יש בנחירה משום נבלה כיון שהוקבעה אותה ברכה הוקבעה. כל עיקר צריכין אנו למפתח ענין זה. ומצאתי בהלכות פסוקות מי שעושה מעקה צריך לברך אעפ"י שכתוב בו (דברים נב, ח) ולא תשים דמים בביתך. ע"כ.

תשובה הכי אסתברא לן דהני מצות עשה דלא מברכינן עלייהו לא תליין בחד טעמא בלחוד אלא כמה טעמי אית בהו. חדא מינייהו עשיית דין אף על גב דמצות עשה היא דכתיב (דברים א טז) ושפטתם צדק לא מברכינן עלה דילמא לא מקבלי בעלי דינין ההוא דינא עלייהו. אי נמי מחלי להדד' מאי דתבעי ומיעקר ליה עשה וליתיה כלל, והוא הדין לעזיבה ופריקה. והשמטת כספים. וקרקעות. ושלוח עבדים והענקתן. ועמידה מפני הרב ומורא. וכבוד אב ואם. ונתינת צדקה לעני. והלואת אביון. והשבת גזלה. וחזרת רבית. והשבת אבדה. ועזיבת לקט שכחה ופאה ופרט ועוללות. ונתינת מעשר עני. ומי שמשמח גר ויתום ואלמנה. ובקור חולים. ונחמת אבלים. ולוית המת. והכנסת חתן וכלה לחופה. ועריפת פטר חמור. והשבת העבוט. ונתינת נבלה לגר. ומכירתה לנכרי ושריפת נותר. ושלוח הקן. אלו כלן אין מברכינן עליהן מכמה טעמים: יש מהן מפני שאין בהם מעשה כגון השמטת כספים וקרקעות ומאי דדמי להו. ואית בהו נמי משום דמחיל מרייהו ועקר ליה לעשה. ויש מהם מפני שהיא מצוה הבאה בעבירה כגון השבת גזלה ורבית, ועזיבת לקט שכחה ופאה ומאי דדמי לה דכתיב (ויקרא יט, י) וכרמך לא תעולל וגו'. ואם לקטת לעני ולגר תעזוב אותם. לא תכלה פאת שדך לקצור ואם כלית וקצרת אותם לעני ולגר תעזוב אותם, ואם לא לקט ולא כלה אלא עזב מעיקרא דלית בהו עבירה לא מברכינן עלייהו משום דלית בהו מעשה, אי נמי משום דמחלי עניים גביה ועקרי ליה לעשה. וכגון השבת העבוט דכתיב לא תבא אל ביתו לעבוט ואם באת לביתו ונטלת עבוטו השב תשיב לו את העבוט. ואם משכנו על ידי שליח בית דין דליכא עבירה לא מברכינן משום דמחיל גבי' לווה מריה דמשכונא ולא בעי ליה וקא מיעקר ליה עשה דהשבה. ושלוח הקן נמי מצוה הבאה בעבירה היא. (הגהה. א"א הא לא מחוורא שאם נטלה על מנת לשלחה מאי עבירה איכא ע"כ). דכתיב (דברים כד, י) לא תקח האם על הבנים, ואם לקחת שלח תשלח. וכן עריפת פטר חמור תפדה בשה ואם לא תפדה וערפתו (שמות יג, יג). וכן שריפת נותר (שמות יב, י) לא תותירו והנותר ממנו. אלו כולן ומאי דדמי להו משום דהוו מצוה הבאה בעבירה לא מברכינן עלייהו. ואיכא נמי דלא מברכינן עלייהו משום דתלוי בדעת אחרים דרחמנא אזהר לאהנוי' להו. והואיל ואיפשר דמימנעי מההיא הנאה או דמחלי' לי' ומיעקר ליה עשה לא מברכינן עלייהו. כגון נתי' צדקה או מעשר עני לעני, ומשמח גר ויתום ואלמנה ברגל, והענקת עבדים, ונתינת נבלה לגר ומכירתה לנכרי. וארבעה ועשרים מתנות נמי אין מברכינן על נתינתן לכהן משום דלא יהיב ליה ישראל לכהן מדידיה כלום דליברך לתת לכהן אלא רחמנא הוא דיהיב להו לכהנים דכהנים משלחן גבוה קא זכו, כדאמרינן בכמה דוכתי (ב"ק יג, א) שאני מתנות כהונה דכהנים משלחן גבוה קא זכו דכתיב (במדבר יח, ח) ואני הנה נתתי לך את משמרת תרומותי וגו' וכיון דלרחמנא נינהו לא מצי לברוכי עלייהו דומיא דנתינת שקל לגבוה שאינו מברך עליו לתת לגבוה, וכל מאי דדמי להו משום דלא יהיב ליה מדידיה כלום דכתיב (תה' כד, א) לה' הארץ ומלוואה. וכן הוא אומר בדוד כשהקדיש הכסף והזהב לבית המקדש (דה"א כט, יד) כי ממך הכל ומידך נתנו לך אבל פדיון הבן אף על פי שהוא ממתנות כהונה מברך על פדיונו ולא על נתינתו, וה"ה לפדיון פטר חמור שמברך על פדיונו ולא על נתינתו, כמו שהוא מברך על הפרשת תרומות ומעשרות והפרשת חלה מן העיסה ולא על נתינתן, דמתנות כהונה הן ואין מברך עליהם משום טעמ' דאמרינן. ואי אמרת אמאי מברכינן על פדיון הבן ועל הפרשת תרומות ומעשרות וחלות והא ממתנות כהונה הן. היינו טעמא דמברכינן עלייהו משום דלפדות בנו לתקן תבואתו ועיסתו אזהריה רחמנא ושניא פדייה והפרשה מנתינה דהא תליא ביה וקביעה עילייה ונתינה תלי' בדעת אחרים והיא ממתנות כהונה דזכי להו רחמנא בגוייהו, וכל שכן שמברך על פדיון כרם רבעי ועל הפרשת מעשר שני משום דלא תליין בדעת אחרים ולא בהנאתן, אבל לתקנו כרמו ותבואתו הוא דעבד דרמיא עליה לחודיה. וכן מברכינן על הפרשת מעשר עני דלתקוני הוא דמחייב דלא תליא בדעת אחרים ולא אפשר דמחלי ליה ומיעקר ליה עשה. ואין מברכינן על החליצה משום דמצוה הבאה בעבירה היא דקא עבר על עשה דיבום. וכן אין האשה מברכת על החליצה ולא על היבום משום דלא מיפקדא אפריה ורביה. וכיון שאינה במצות יבום אינה במצות חליצה וכו' יוסי דאמר (יבמות ג, א) כל העולה ליבום עולה לחליצה וכו' דאלמא חליצה ויבום אתקשו להדדי. וכן אין מברכינן על הגירושין דשנאו המשלח (סוף גיטין צ, א) ואית בה עבירה. ואם נפשך לומר ליברך על הנך נשי דמצוה לגרשן ולית בהו עבירה כגון אותן שכופין אותן להוציא וכן מי ששהתה עשר שנים ולא ילדה ובמאי דדמי להון שאין בגירושיהן עבירה. ויש לומר דלא פלוג רבנן בגירושין דגזרי הני אטו הני. א"נ משום דמי ששהתה עשר שנים אית בה ספיקא דדילמא מניה הוא ולא זכה ליבנות ממנה ולא מצוה עביד בגירושין. אבל על ברכת כהנים ועל תקיעת שופר מברך ועל שאר מילי דמפרשי ועל עשיית מעקה מברך משום דתליא ביה ולא אפשר למיעקרה כהנך דתליין ביד אחרים. ועל קריאת המועדים מאן לימא לן דלא מברכינן ב"ד בא"י על קביעתן, אבל לדין דלית לן סוד העבור לא תליא מצות קביעות חדשים בדין דהא לא קבעין ולא מידי אלא בתר חשבון העיבור אזלינן. ואי אמרת ליברך משום (דברים יז) לא תסור או משום (דברים לב) שאל אביך ויגדך, משום דלית בהו מעשה דהא חשבון בעלמא הוא ולית ביה מעשה. [הגהה"ה כתב ה"ר גרשום ב"ר שלמה שקשה לסברא זו ברכת ספירת העומר שהוא חשבון ומברכינן עליו]. וכן לא מברכינן על ד' מיתות ב"ד ולא על מלקות דקוב"ה חס על בריותיו כדדרשינן בכי קללת אלהים תלוי (דברים כא) א"ר מאיר מאי הלשון הזה אומרת קלני מראשי וכו' (סנהדרין פ"ו מ"ה) וכדדרשינן בלא קרב זה אל זה וכו' (שמות יד, כ' עי' סנה' לט, ב) וכדאמרינן (ר"ה לב, ב) שאין אומרים הלל בראש השנה מפני שהוא שעת הדין. [הגהה"ה א"א אני אברר זה הטעם כל מצוה שיש בה קלקול אחרים אין מברכינן עליה מפני שנראה כמודה על אותו קלקול ומכאן יצאו אלו שהוא מזכיר ויצאה מתנה לעני והשבת העבוט אפי' לקחו מיד ב"ד או מיד הלוח וקריעה על /המת/ ותנחומי אבלים ובקור חולים, ואפשר עזיבת לקט שכחה ופאה וכיוצא בהם וכן עשיית הדין לבעלי דינין מפני שיש נגזל ועלוב. והרבה מהם נכנסין תחת הטעם זה]. וכדאמרינן נמי (מגילה לא א) אין מפסיקין בקללות מפני שאין אומרים ברכה על הפורענות. והוא הדין שאין מברכינן על השקאת סוטה. אבל על עריפת עגלה מברכינן. וכן על הקרבת הקרבנות ועל סמיכה וזריקה והקטרת אימורין ושאר מעשיהן. והוא הדין ליציאת שמן על תנוך אזן מצורע ועל בהן ידו ומאי דדמי להו, וכל מעשה מנחות דהוו מברכינן עלייהו. ולא דמיא הכנסת כלה לחופה לפדיון הבן דמברכינן עליה דאלו לפדיון הבן אף על גב דמימנעי כהן מלפדות אכתי רמיא מצות פדיון על האב ומחייב לפדות את בנו או לפדות הבן את עצמו, אבל הכנסת כלה לחופה דמשום גמילות חסד מזדקקין להו אי מימנעי ולא בעי לן לעיולינהו לחופה מיעקרא לה האי מצוה לגמרי מינן. והאי ליכא למימר ביבום ונשואין דאע"ג דתליא בדעת אחרים ואפשר דממנע' האשה לא מיעקרא האי מצוה מן האיש אלא אכתי רמיא עליה מצות יבום ונשואין לכי משכח, מאי דליכא למימר הכי בהכנסת כלה ונתינת צדקה ומאי דדמי להו דמשום הנאתן חייביה רחמנא לגמול להם חסד וכיון דלא בעו מיעקרא לה האי מצוה מנייהו, והוא הדין לבקור חולים ולשים

שלום בין אדם לחברו ותנחומי אבלים שאין מברך לנחם אבלים ולשים שלום ולבקר חולים דהא בידיהו למעקרא להאי מצוה. ועל הוכחת חברו נמי לא מברך דהא אמרינן (ערכין טז, ב) תמה אני אם יש בדור הזה מי שראוי להוכיח ומי שמקבל תוכחה. וליכא בשחיטה חד מהני טעמי דלימא דלא ליברך עלה. דהא לא תליא בדעת אחרים כי הנך ולא מצוה הבאה בעבירה כי הנך דהא לא תאכלו כל נבלה לאו מצות /לא/ עשה הנתק לעשה הוא כי הנך. דליכא למימר (דברים יא, כא) לא תאכלו כל נבילה ואם תאכל תשחוט משום דלאו לתקוני לאו זה אתיא מצות שחיטה כמו לקט שכחה ופאה והשבת העבט ושלוח הקן משום דהני לאוין ניתקון לעשה וחד מעשה הם והויא להו מצוה הבאה בעבירה, ולא דנבלה לאו חד מעשה הוא בהדי מצות שחיטה דהא לאו לתקוני לאו זה אתיא מצות שחיטה הילכך הויא לה מצות עשה לחודה שאינה באה בעבירה ומשו"ה מברכין עלה. ונתינת שקלו נמי הדין נותן דלא מברכין עלה ולא על מאי דדמי לה ממדי דאיתיה לגביה משום דלה' הארץ ומלואה. והוא הדין נותן לתשלומי נזק בין נזקא הגוף בין נזקי הממון אפי' שלמם המזיק מדעתו וכן נמי תשלומי כפל ותשלומי ארבעה וחמשה שאינו מברך עליהם משום דמצוה הבאה בעבירה הם.

ומנא לן דלא מברכין על מצוה הבאה בעבירה דתניא (ב"ק צד, א) ר' אליעזר בן יעקב אומר הרי שגזל סאה של חטים טחנה לשה אפאה הפריש ממנה חלה כיצד מברך אין זה מברך אלא מנאץ ועליו הכתוב אומר (תהלים י, ג) ובוצע ברך נאץ ה'. וקאמר רבא דטעמא דר' אליעזר בן יעקב משום דהויא לה מצוה הבאה בעבירה. ותנן נמי במסכת ברכות (מה, א) אכל טבל ומעשר ראשון שלא נטלה תרומתו אין מזמנין עליו ואפילו בטבל טבול מדרבנן. וטעמא דהאי מלתא משום דהויא לה מצוה הבאה בעבירה. ומנא לן דכל מצות עשה דאפשר למיעקרא אף על גב דאכתי לא מתעקרא כמאן דמתעקרא דמיא דתנן בפ' אלו נערות (כתובות לט, א) כיצד שותה בעציצו אפי' היא חגרת ואפי' סומא ואפי' מוכת שחין אבל אם נמצא דבר ערוה או שאינה ראויה לבא בישראל אינו רשאי לקיימה שנאמר (דברים כב, יט) ולו תהיה לאשה אשה הראויה לו, [הגה"ה א"א אין זה כלום שלא אמרו לפטור מן הברכה וגם לא מי שאכל טבל שיהא פטור מברכה אלא שאין מזמנין עליו לפי שאינו בתורת קביעות וכן דברי ר' אליעזר בן יעקב לא לפטור מנטילת חלה ולא מברכת חלה אלא שיש עבירה עם מצותו ואינו מברכין אחרים על המצות ואיך יעלה על הדעת שהאוכל טבל דרבנן יהא פטור מברכת המזון דאורייתא וכן מה שאמרו אין מזמנין על עם הארץ בחבורה (ברכות מז, ב) לא שיהא עם הארץ פטור מברכת המזון אלא לפי שאין תלמיד חכם רשאי לקבוע עמו חבורה ואותה סוכה שהי' ריש גלותא ורבנן יתבי בגוה שהיתה גזולה (סוכה לא, א) לא היו מברכין עליה בשביל שבאה בעבירה שהיו עזים גזולים תמהא אבל יש מצוה הבאה בעבירה במקומות אחרים שמעכבין גוף המצוה וכל שכן הברכה ודוק]. ואמרינן עלה בגמרא (כתובות מ, א) וליתי עשה ולידחי לא תעשה אמר ליה היכא אמרינן אתי עשה ודחי לא תעשה כגון מילה בצרעת אי נמי סדין בציצית דלא אפשר דלא לקיומי לעשה אבל הכא אי אמרה לא בעינא ליה מי איתיה לעשה כלל אלמא כיון דאפשר למיעקריה לעשה אף על גב דאכתי לא איתעקר הוה ליה כמאן דליתיה דהא לא קבוע הואיל ומשום הנאה דידה חייביה רחמנא למנסבה וכיון דאמרה לא בעינא לה להאי הנאה איעקר ליה מצות עשה שבה. [הגה"ה א"א אפשר שהטעם ראוי לסמוך עליו אבל הראיה אינה כלום אטו באשה הראויה לקיימה מי ליתיה לעשה ואף על גב דמצי איהו למיעקריה] וגמרינן מינה למורא וכבוד אב ואם ועמידה מפני רבו הואיל ואפשר למיעקרא להאי עשה דידהו דהרב שמחל על כבודו כבודו מחול חשבי' ליה כמאן דליתיה ולא מברכין עליה והוא הדין לשאר מצות דדמיין להו. ולגבי מתנות כהונה נמי אמרינן כהנים משלחן גבוה קא זכו וגבי גזלת הגר דהוה ממתנות כהונה אמרינן (ב"ק יג, א) קנהו השם ונתנו לכהנים וכדמתבררא בבבא קמא דשמעת מיניה דמאן דיהיב מידי ממתנות כהונה לכהן לא יהיב ליה מדידיה אלא דרחמנא נינהו כדכתיב (במדבר יח, ח) ואני הנה נתתי לך את משמרת תרומותי וגו' הילכך לא מברך ישראל על נתינתה לכהן. ע"כ תשובת הר' יוסף בן פלאט:]

שו"ת הרשב"א המיוחסות לרמב"ן סימן קפט

שאלה למה אין מברכין על המצות כולן כגון המלוה חברו והטוען עמו, וכיוצא בהן,

תשובה זו שאלה עמוקה. ודבר שעמדו עליו הראשונים ונסתבכו בו הרבה. מפני מה מברכים על מקצתם ואין מברכים על כולן, ואיזו היא שמברכין עליה ואיזו שאין מברכין, ואין הענין תלוי בטעם אחד שאתן לך כלל אחד בהם. אלא כל מצוה שאין בה מעשה אין מברכין עליה. כגון השמטת כספים, וכיוצא בהן. וכן כל דבר שהוא מסור לב"ד = לבית דין = כגון עשיית הדין, שמא לא יקבלו בעלי דינין את דעתו. וכן כל מצוה שהיא כזה ואין מברכים על מצוה שאינה תלויה כלה ביד עושה אותה. מפני שאפשר שלא יתרצה בה חברו ונמצא העושה מתבטל. כגון מתנות עניים והלוואת דלים ונתינת צדקה והענקה, וכיוצא בהן. וכן כל דבר שמסור לב"ד = לבית דין = כעשיית הדינים שמא לא יקבלו בעלי דינים דעתו. וכן כל מצוה שבאה מתוך עבירה כגון השבת גזילה והחזרת רבית, שלא צונו לגזול כדי להשיב. וליקח האם על הבנים כדי שנחזור ונשלח אותה, וכל כיוצא כאלו. וכן מתנות כהונה אין מברכין על נתינתן דאין הישראל נותן משלו אלא שהוא זכה אותו לכהן ומשלחן גבוה קא זכו. ונתינת שקל בשנה כיוצא בו כי ממך הכל ומידך נתנו לך. אבל על פדיון הבן ועל הפרשת חלה ומעשרות מברך מפני שאין מברך על הנתינה אלא על ההפרשה ועל הפדיון שתלויין בו. ואין מברכים על מצוה שאין עיקרה מצוה כגון חליצה ויבום. שהעיקר משום פריה ורביה. וכן על הגירושין משום דיש קצת גירושין שהן בעבירה. כגון שלא מצא בה המגרש ערוה ומשלחה. ואף על פי שיש מצוה במקצתה כגון אותן נשים שנשאו בעבירה שמצוה לגרשן. ולא פלוג רבנן בגירושין שיברך במקצתו ולא יברך במקצתו. וכן אין מברכים על מיתות ב"ד לפי שהקב"ה חס על בריותיו ואינו חפץ במיתתן של רשעים. ולפיכך אין מברכים עליהן. וכענין שאמרו שאין אומר ברכה על הפורעניות. ומה"ט נמי אין מברכין על מים אחרונים לפי

שבאים משום מלח סדומית ואין לברך על הפורעניות. וכן על ביקור חולים ותנחומי אבלים והבאת שלום שבין אדם לחבירו מפני שהם תלויות ביד אחרים דדילמא לא מקבלי מיניה ובידם לעקור ממנו מצוה זו. ומנ"ל דלא מברכין על מצוה הבאה בעבירה, דתניא רבי אליעזר בן יעקב אומר הרי שגזל סאה של חיטים טחנו אפאו כו'. עד ובוצע ברכך. וקאמר רבה טעמא דרבי אליעזר ב"י = בן יעקב = משום דה"ל מצוה הבאה בעבירה. ומנ"ל דכל מצוה שאפשר למעקרה אף על גב דהשתא לא מיעקרא כמיעקרא דמיא. דתנן פ' אלו נערות (ל"ט) כיצד, שותה בעציצו אפילו חגרת אפי' סומא וכו' עד שאין ראויה לבוא בישראל אין רשאי לקיימה. שנאמר ולו תהיה לאשה. אשה הראויה לו. ואמרינן עלה בגמ' וניתי עשה ונדחי ל"ת = לא תעשה =. אמר ליה היכא אמרינן אתי עשה ודחי ל"ת = לא תעשה =, כגון מילה בצרעת דלא אפשר לקיומיה עשה. אבל הכא אי אמרה לא בעינא מי איתיה לעשה כלל, אלמא כיון דאפשר למעקרה לעשה אף על גב דאכתי לא עקרה ליה ה"ל כמאן דליתיה. דהא לא קביעא הואיל ומשום הנאה דידה חיוביה רחמנא למנסבה וכיון דאמרה לא בעינא להאי הנאה איעקר ליה מ"ע = מצות עשה = שבהם. וגמרינן מינה לכבוד אב ואם ועמידה בפני רבו. הואיל ואפשר למעקרה להאי עשה דידהו דאב שמחל על כבודו כבודו מחול. ומנ"ל דמתנות כהונה דלא מברכין עלייהו משום דמשלחן גבוה קא זכו, וגם גזל הגר שהוא ממתנות כהונה נמי אמרינן לה ונתן לכהנים. וכדאמרי' בב"ק דש"מ דמאן דיהיב מתנות כהונה לא יהיב ליה מדידה אלא דרחמנא נינהו. דכתיב ואני נתתי לך את משמרת תרומותי. ה"ר יוסף פלט והראב"ד.

מרומי שדה מסכת ברכות דף יד עמוד א

ונראה לפרש הא דירושלמי ריש פ"ו דברכות, ר' חגי ור' ירמיה סלקון לבי חנוותא, קפץ ר' חגי וברך עליהן, א"ל ר"י יאות עבדת שכל המצות טעונות ברכה. ומניין שכל המצות טעונות ברכה כו'. ותימא אטו לא ידעינן דמצות טעון ברכה. והא משנה מפורשת היא בפ"א דתרומות, ובמס' חלה. והנה נדחקו לפרש מהו חנוותא, ונ"ל דהיינו מלשון מיחון, ענין המצוי בירושלמי, והוא קפה של צדקה וגמ"ח, ועל צדקה אין מברכים, כמ"ש האבודרהם והגר"א ז"ל בהל" צדקה הטעם בזה. אבל על הא שקובעים קפה ותמחוי לא שייך דבריהם. מיהו אין בזה מצוה מפורשת שיקבעו, אלא מנהג שנהגו ישראל. ותמחוי עדיין תלוי במנהג כמ"ש הרמב"ם וביו"ד סי' רנ"ו, ולהכי אין מברכים. ור' חגי קפץ וברך. והסכים ר' ירמיה שכל המצות אפילו שאינה מפורשת בחיוב, טעון ג"כ ברכה, כמו כל התורה טעונים ברכה, אפילו מה שקוראים במנהג ולא בחיוב.

ומזה הטעם נראה פשוט דעת הגאון בטור סי' כ"ט שכתב דמאן דמברך על חליצת תפילין אין מוחין בידו. ותמה הטור ע"ז עיין שם. אבל דעת הגאון ז"ל דאין לברך על מנהג, ואם בירך אינה לבטלה: